

pdf genereret den : 28/5-2008

rigsstyret f. eks. kongens direkte forbindelser med gesandterne. Det er ikke rigtigt, at der i den omhandlede periode fandt et traditionsbrud sted i dansk diplomati, derved at »endnu spillede de holstenske adelige en fremtrædende rolle; men deres sønner beredte sig ikke til at blive deres efterfølgere« s. 22. I perioden 1830–1848 var omkring halvdelen af danske gesandter adelige fra Holsten bl. a. gesandterne på posterne i Skt. Petersburg og i Berlin, et forhold der kom til at spille en rolle i årene før 1848.

Klaus Kjølsten.

Aage Friis et Poul Bagge: L'Europe, le Danemark et le Schleswig du Nord. Actes et lettres provenant d'archives étrangères pour servir à l'histoire de la politique extérieure du Danemark après la paix de Vienne 1864–1879. Tome IV du 1er février 1879 au décembre 1879. (Munksgaard, 1959). 624 a.

Aage Friis: Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark. En historisk Fremstilling. 4. Bind. Efter Forfatterens død afsluttet og udgivet af Poul Bagge. (Munksgaard, 1959). 522 s.

Så nåede da efter 40 års forløb det store værk om det nordslesvigske spørgsmål i årene 1865 til 1879 til vejs ende takket være professor Bagge, der efter professor Aage Friis' testamentariske ønske har påtaget sig det ingenlunde taknemmelige arbejde at udsende det sidste bind akter fra fremmede landes arkiver samt fuldføre den historiske fremstilling.

Aktudgaven, der omfatter tiden fra 1. februar til 31. december 1879 og dermed de betydningsfulde begivenheder omkring artikel V.s ophævelse, afslutter den serie af fremmede akter og breve, som Friis begyndte at udsende i 1939, og som i alt består af 4 bind på ikke mindre end 2.172 sider.

Hertil kommer så udgaven af danske akter, 5 bind plus register med i alt 3.212 sider; og for at fuldende billedet må også bogen om »Statsraadets Forhandlinger 1863–1879« på 447 sider tages med, d. v. s. over 5.800 sider akter, der omspænder det korte tidsrum af 15 år. Få lande og næppe nogen af de små kan opvise en lignende aktudgave om et enkelt udenrigspolitisk spørgsmål. Nu, da værket er afsluttet, er det ganske interessant at se tilbage på, hvorledes dette vældige arbejde er blevet til.

Det var i foråret 1919, da forhandlingerne om Nordslesvigs genforening stod på, at Aage Friis fik den i og for sig nærliggende tanke at udarbejde en udførlig fremstilling af den danske udenrigspolitik i det nordslesvigske spørgsmål fra Wienerfredens afslutning til den tysk-østrigske bekendtgørelse i februar 1879 om artikel V.s ophævelse, da bestræbelserne for en genforening måtte opgives. Hans første undersøgelse gjaldt »det danske Program for Nordslesvigs Genforening med Danmark 1866«. I april 1919 holdt han foredrag herom, og i juni s. å. lod han det trykke i »Tilskueren«. I løbet af efteråret 1919 forhandlede han med udenrigsministeriet om adgang til dettes arkiv, idet han skitserede sin arbejdsplan, der gik ud på, at han foruden en udførlig historisk fremstilling også skulle offentliggøre en samling af de vigtigste aktstykker, som fremstillingen byggede på. Foruden de officielle akter skulle tillige den halvofficielle korrespondance mellem grev Frijs, Vedel, Quaade og andre trykkes. Udgaven blev oprindeligt anslået til at omfatte 40–50 ark, og udenrigsministeriet imødekom ikke blot Friis' ønske om adgang til arkivet og ret til at offentliggøre akterne, men påtog sig også at skaffe de fornødne statsbevillinger til dækning af alle omkostninger ved at udsende denne aktudgave. Det tør siges, at sjældent er forhaandsberegninger i den grad slaaet

fejl. Bind 1, der kom i 1921, omfattede alene 52 ark. En ny bevilling blev nødvendig til bind 2, der blev anslået til ligeledes at skulle omfatte ca. 50 ark. Til gengæld ville den komme til at indeholde de resterende danske akter samt udvalgte akter fra fremmede arkiver. Heller ikke denne beregning slog til. Der kom ikke et, men fire bind til, det sidste i 1946, og bortset fra ganske enkelte fremmede aktstykker indeholdt de kun danske akter. I slutningen af 1920'erne planlagde Friis at udsende de udenlandske akter i to særlige bind, der skulle udgives i fortsættelse af den danske aktudgave og betales af staten. Men nu blev der sagt stop, og efter langvarige og vanskelige forhandlinger endte det med, at Carlsbergfondet, der også bekostede udgivelsen af den historiske fremstilling, påtog sig at udgive de fremmede akter i en selvstændig serie. Det er denne serie, der nu er afsluttet med udsendelse i november 1959 af bind IV.

Denne »udviklingshistorie« fortæller ikke så lidt om den særegne personlighed, som professor Aage Friis var. Man kan ikke andet end beundre den utrættelige energi og ildhu, hvormed han fik indsamlet dette mægtige materiale fra danske og udenlandske arkiver, private som offentlige. Hans evne til at få mere eller mindre vrangvillige bevillingsmyndigheder til at punge ud med mange flere penge, end de nogensinde havde tænkt sig muligheden af, var formidabel. Det må i årenes løb have kostet et betydeligt slid og megen overtalelse at nå til dette resultat. Vanskelighederne må til tider have været så store, at mange forskere ville have resigneret og givet op. Det gjorde Friis ikke, og man kunne have undt ham, at han havde fået lov at opleve den personlige glæde at se værket fuldendt.

Sammen med de tyske aktudgaver om artikel V.s historie og Kriegers dagbøger – udgivelsen af sidstnævnte skyldtes også Friis (samt P. Munch

og Elise Koppel) – er nu alle faser i det nordslesvigske spørgsmål mellem 1865 og 1879 klarlagt. For dette tidsrum og dette specielle spørgsmål kan det trygt siges, at forskningen ikke vil være i stand til at bringe afgørende nyt stof frem. Kun her og der kan der blive tale om at korrigere og supplere visse enkeltheder.

Men når dette erkendes, så må det også siges, at udsendelsen af disse to mammutudgaver er resultatet af en beklagelig fejlvurdering af de historiske begivenheders relative betydning. Når alt kommer til alt, skete der i dansk udenrigspolitik mellem 1865 og 1879 intet, der i betydning kan sammenlignes med begivenhederne i årene 1848 til 1864. Hvor interessant krisen i juli-august 1870 end er, begrunder den næppe udsendelsen af en aktudgave. Hvad artikel V.s skæbne mellem 1866 og 1879 angår, stiller sagen sig noget anderledes. Den berømte artikel fik jo en ikke ringe betydning ikke mindst for nordslesvingerne, men paradoksalt nok mest efter at den var ophævet. Det kunne dog nok forsvares at udsende en aktudgave om artiklen, men udgaven kunne i så fald indskrænkes til at omfatte ca. 2 bind *inclusive* det udenlandske materiale. I stedet er det blevet til i alt 9 bind, og de meget store omkostninger ved at udsende disse må utvivlsomt indirekte have været til skade for andre historiske opgaver, der også kunne have krav på økonomisk støtte.

Det synes, som om stoffet fra første færd har taget magten fra Aage Friis, så at han i stedet for en kritisk udvælgelse har givet sig til at trykke rub og stub, stort og småt mellem hinanden. Dette gælder ikke mindst de udenlandske akter, hvor den tålmodige læser foruden mange interessante og vigtige ting også bliver holdt vidt og bredt underrettet om f. eks. hertugen af Cumberlandts korrespondance med sin »theuerste Tante«, dronning Victoria, eller hvad

hertugen af Albany mener om situationen. I det nu udkomne fjerde bind er der også en del af den slags. Først og fremmest brevvekslingen mellem Oscar II, det danske kongehus og forskellige danske personer lige fra 1864 til 1879. Af disse breve er der kun nogle ganske få, der virkelig har betydning for emnet. Men nok om det. Når det nu engang ikke kan være anderledes, så er det i alt fald bedre, at aktudgaven er blevet afsluttet, end at den skulle komme til at stå som endnu en ufuldendt symfoni. Med al sin vidtløftighed rummer den – såvel som de danske akter – så meget betydningsfuldt stof, at dens værdi for historikerne er uomtvistelig. Og fjerde bind har den særlige fortjeneste at indeholde et udførligt register til alle fire bind. Foruden aktudgaven har professor Bagge også taget sig på at udgive det sidste bind af Friis' ikke helt fuldførte historiske fremstilling: »Den danske Regering og Nordslesvigs Genforening med Danmark«. Dette bind skildrer hovedsagelig begivenhederne i 1878 og 1879 med vægten lagt på situationen i februar-marts 1879 efter, at man i Berlin og Wien den 4. februar havde bekendtgjort ophævelsen af artikel V eller rettere den del af artiklen, der omhandlede nordslesvigernes eventuelle afstemning om deres tilhørsforhold. Lad det være sagt med det samme, at bindet har vundet betydeligt ved Bagges kritiske gennemgang af manuskriptet. Ganske vist har han i stor udstrækning følt sig bundet til at trykke det, således som det forelå ved Friis' død. Men han har dels i de omhyggeligt gennearbejdede noter dels i kapitlerne III, VI, VII og VIII samt i et tillæg kunnet fremsætte sine egne anskuelser, der ved deres sobre og forsigtige form adskiller sig behageligt fra Friis' ofte temmelig kategoriske standpunkter. Bagges fremstillingsform adskiller sig også derved, at han bearbejder kildematerialet, inden han bringer det videre, hvor Friis

ofte nøjedes med at bringe lange citater og referater fra aktudgaverne. Af særlig værdi forekommer kapitel II og »Tillægget« mig at være.

I kapitel III behandles det vigtige spørgsmål om Nordens stilling under en krig i Østersøen, hvor England, Rusland og muligvis Tyskland var de krigsførende magter. Her er på udmærket måde skildret de meningsforskelle, der bestod ikke blot mellem Danmark og Sverige-Norge, men også de uoverensstemmelser der fandtes inden for de pågældende landes udenrigsledelser. For Danmarks vedkommende var det især striden mellem Estrup og Vedel om den kurs, Danmark burde følge. Konseilspræsidenten var (ligesom Oscar II) stemt for at indlade sig i et snævert samarbejde med Tyskland, medens Vedel holdt igen for ikke at kompromitere Danmarks neutralitet og på længere sigt også dets suverænitet. Diskussionen kom ikke ud over det teoretiske stade, da krigsfaren hurtigt bortvejredes ved Berlinkongressens sammentræden i juni 1878. Episoden har dog ligefuldt sin store interesse, fordi den er et af de få tilfælde, man kender mellem 1870 og 1900, hvor det principielle spørgsmål om Danmarks stilling under en verdenskrig diskuteres på et realistisk grundlag fjernt fra alle ønskedrømme om evig og urørlig neutralitet.

I »Tillægget« gives en særdeles tiltrængt korrektion til Friis' skildring af den danske regerings reaktion på den tysk-østrigske bekendtgørelse om artikel V.s ophævelse. Selv om det ikke er muligt at være enig med forfatteren i alt, hvad der siges i denne fremstilling, så læses den med stort udbytte. Dels fordi den retter nogle åbenbare fejltagelser og viser, at problemet ikke er så enkelt og ligetil, som Friis' fremstilling lader formode, dels fordi den fremhæver, hvor ufuldstændigt og tvetydigt kildematerialet er, skønt det intet mangler i henseende til omfang.

Dette »Tillæg« til fjerde bind samt Friis' egen fremstilling (i tredje bind) af den udenrigspolitiske krise i Danmark i juli-august 1870 er efter min mening de lødigste dele i denne kæmpemæssige historiske fremstilling på over 1800 sider, og der kan være grund til at tro, at de vil beholde deres værdi.

V. Sjøqvist.

Oswald Hauser: Preussische Staatsräson und nationaler Gedanke. Quellen und Forschungen zur Geschichte Schleswig-Holsteins. Bd. 42. (Karl Wachholz Verlag, Neumünster 1960).

Med fuld ret kunne denne bog være kaldt »Germaniseringspolitikken i Nordslesvig 1864 til 1914«. Den behandler den preussiske forvaltning i provinsen Slesvig-Holsten, optantproblemet, den preussiske sprogpolitik og slotsforvaltningens forhold til den tyske forening for det nordlige Slesvig i den periode, da den preussiske stat med alle midler forsøgte at for tyske Nordslesvig. I et tillæg bringes en række dokumenter fra den preussiske administrations arkiver. Både behandlingen og offentliggørelsen af dokumenterne er højst fortjenstfuld. Professor Hauser tager ud fra vor tids demokratiske anskuelse afstand fra den preussiske germaniseringspolitik og tager et opgør med fortidens politik ud fra synspunkter, som man på dansk side kan anerkende og glæde sig over, fordi der derved åbnes en mulighed for at tale sammen om tingene.

De særlige problemer, som den preussiske administration var stillet over for i Sønderjylland, har forfatteren imidlertid sat ind i en bestemt teoretisk ramme, således at titlen tilsyneladende angiver et langt større og mere alment emne. Det kan behøve lidt forklaring. Den preussiske tradition er efter professor Hausers opfattelse præget af spændingen mellem

på den ene side autoritære, centralistiske og uniformistiske tendenser med militærmagten som en særlig karakteristisk faktor og på den anden side respekt for retsstatens regler, anerkendelse af borgernes ligestilling i forhold til forvaltningen og en nøgtern retfærdighedssans i behandlingen af sagerne og en iøjnefaldende ansvarsbevidsthed og pligtfølelse hos statens tjenere. Han støtter sig i udredningen af statsræsonens indhold til F. Meincke. Den nationale tanke derimod havde til formål hensynsløst at fremme rigets magtpolitiske stilling. I store træk var statsræsonen vigende og nationaltanken voksende i periodens løb. Statsræsonen var modererende, medens nationaltanken løb mere og mere grassat.

Man kan naturligvis lægge et sådant skema over tyske myndigheders forhold til de danske sønderjyder. Det virker imidlertid ikke synderligt organisk. Der var i den gamle preussiske tradition elementer nok, der kunne forklare den hårde hånds politik i Nordslesvig uden at gøre brug af den nationale tanke i den wilhelmske udformning. Der fandtes på den anden side også en national tysk tanke før denne tid. Den preussiske politik var hård fra første færd, og der er ikke forklaret ret meget ved at give den »nationale tanke« skylden for de mest skæmmende hårdheder. Forfatteren skriver f. eks: »Den nationale tanke betjente sig i sin bestræbelse for at slå igennem af en særlig metode, som næsten gjorde enhver modstand umulig, nemlig den moralske diskriminering«. Nej det er ikke »den nationale tanke«, der her er subjekt, men de mennesker, der forsøgte at opnå deres hensigt ved moralsk diskrimination. Det er næppe heller rigtigt, at der ikke kunne gøres modstand mod sådanne forsøg. Det var et spørgsmål om civil-courage, men den skortede det afgørende på. Man kan egentlig ikke påvise en udvikling i ligeløb fra mindre til større